

Degré Alajos
MAGYAR ALKOTMÁNY- ÉS JOGTÖRTÉNET

Szerkesztette:
Dr. Béli Gábor

Degré Alajos

MAGYAR ALKOTMÁNY- ÉS JOGTÖRTÉNET

Készült:

Dr. Degré Alajos egyetemi tanár
1950/51. tanévben tartott
előadásai nyomán

Kiadó: Vallás és Közoktatásügyi Miniszter
V. számú Jegyzetsokszorosító Irodája
Pécs
1950/51.

Készült a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
közreműködésével.

Szerkesztette:
Dr. Béli Gábor

Kiadja:
IDResearch Kft. / Publikon Kiadó –
Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Pécs

Nyomdai előkészítés: IDResearch Kft./Publikon Kiadó
Készült a Bornus 2009 Kft. nyomdában
ISBN: 978-615-5001-13-0

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	15
1. A marxizmus klasszikusai a történelmi tudományokról	15
2. A jogtörténet fogalma és módszere	16
3. A jogi érdeklődés súlypontjainak áthelyeződése	19
I. RÉSZ. ŐSKOR	24
1. Kútfők	24
2. Vadászkor	24
3. Pásztorokor	25
4. A honfoglalás kora	28
II. RÉSZ. KÖZÉPKOR	32
1. Kútfők	32
2. Gazdaságtörténet	33
3. Társadalmi fejlődés	35
a) Szabadok	35
b) A papi rend	37
c) A nemesség kialakulása	38
d) Főúri rend	42
e) Predialisták és familiárisok	44
f) A rabszolgaság	46
g) Az egységes jobbágyság kialakulása	47
h) A jobbágyság elnyomása	50
i) Bevándorolt és kiváltságolt népek	53
k) Városi polgárság	57
4. Az alkotmány fejlődése	60
a) Az államalapítás	60
b) A királyság és a nagybirtokos osztály	61
c) Az Aranybulla	63
d) A nemesi jogok újabb biztosításai	65
e) Az Anjouk kora	67

f) A rendi alkotmány fogalma	68
g) A magyar rendi alkotmány kialakulása	70
h) Kísérlet centralizált nemzeti monarchia alakítására	72
5. Az alkotmány központi szervei	73
a) Királyi hatalom	73
b) Trónbetöltés	75
c) Választói feltételek	78
d) A koronázás	79
e) A királyi tanács	81
f) A királyi kancellária	84
g) Az udvari méltóságok	85
h) Az országgyűlés	87
i) A rendiség államelmélete	90
6. A kormányzás vidéki intézményei	93
a) A királyi vármegye	93
b) A nemesi vármegye	95
c) Az uradalom	99
d) Egyéb helyi szervezetek 1	101
e) Erdély	101
f) A társországok	104
7. Az egyház és állam viszonya	105
a) Királyi földesuraság	105
b) A gregorianizmus	107
c) A nyugati egyházszakadás hatása	109
8. Az igazságszolgáltatás szervezete	112
a) Királyi bírászkodás	112
b) A királyi kúria a XV. században	114
c) Vidéki igazságszolgáltatás	115
d) A szentszékek	118
e) Bírói segédzsemélyek	119
f) A hiteles helyek	120

9. A jogforrások	123
a) A szokásjog	123
b) A törvény és kiváltság	125
c) A statútum	128
d) A szokásjog kodifikációja	128
e) Werbőczy és műve	129
10. Magánjog	132
a) Bevezetés	132
b) Rendi privilégiumok	134
c) A rendi állás megszerzésének módjai	136
d) A nem és kor befolyása a jog és cselekvőképességre	139
e) Atyai hatalom és gyámság	140
f) Házassági jog	142
g) Rokonság	145
h) A dolgok felosztása	146
i) A birtok	148
k) Elévülés, elbirtoklás	149
l) Az osztály (divisio)	151
m) Királyi adomány (donatio)	152
n) Az adomány jogcímei (tituli donationis)	155
o) Beiktatás (satutio vagy introductio)	158
p) Öröklési jog	160
r) A hitbizomány (fideicomissum)	161
s) A nőnem különös jogai	163
t) Szerződési jog	166
u) Zálogjog	167
III. RÉSZ. A MOHÁCSI VÉSZTŐL 1848-IG	170
1. Kútfők	170
2. Gazdaságtörténeti vázlat	171
3. Társadalmi fejlődés	175
a) Főnemesség	175

b) A papság	176
c) A nemesség	177
d) A polgárság	180
e) A jobbágyság	182
1) Költözési jog	182
2) Anyagi terhek	183
3) A jobbágyság tagozódása	187
4) Emberi jogok, szervezet	188
f) Székelyek és szászok	189
4. Úrbéri viszonyok	191
a) A jobbágy és telke	191
b) Úrbéri juttatások	192
c) A földesúrnak fenntartott jogok	193
d) Jobbágytartozások	193
e) Földesúri bíraskodás	195
5. Az alkotmány fejlődése	196
a) Az ország három részre szakadása	196
b) Idegen hatalomtól függés. Közös ügyek	198
c) A „nemzeti” felkelések	199
d) Erdély bukása. Az első nyílt abszolutizmus	201
e) A „felszabadító háború” következményei. Rákóczi felkelése	202
f) Az ország gyarmatosítása. Felvilágosodott abszolutizmus	204
g) A rendi alkotmány helyreállítása	207
h) A Szent Szövetség	210
6. Királyság	213
a) Trónutódlás	213
b) Koronázás	215
c) Államelmélet	216
7. A kormányzás	218
a) Az abszolút monarchiák közigazgatásának elvei	218
b) Bécsi központi hatóságok a XVI-XVII. században	220

c) Bécsi kormányiszervek reformja a XVIII. században	222
d) Magyar kormányiszervek a XVI-XVII. században	223
e) A magyar kamara	225
f) A magyar kancellária	227
g) A helytartótanács	228
8. Rendi intézmények	229
a) Az országgyűlés	229
b) A vármegye	234
c) A városok	238
9. Erdély	242
a) Terület és függetlenség	242
b) Fejedelmi hatalom	242
c) Kormányzati szervek	244
d) Az országgyűlés	245
e) Erdély a Habsburgok alatt	246
10. A társországok és a határörvidék	248
11. Az egyház és az állam viszonya	250
a) A püspöki székek betöltése	250
b) Főkegyúri jog az „apostoli királyság” korában	252
c) A protestáns vallásgyakorlat kérdése a XVI-XVII. században	254
d) A királyi abszolutizmus és a vallásszabadság ügye	256
e) A protestantizmus helyzete a XIX. században	258
f) Egyéb vallásfelekezetek viszonyai	259
12. A bírósági szervezet	260
a) A XVI-XVII. század viszonyai	260
b) A Systematica Commissio reformjai	263
c) Közhitelességi szervezet	264
13. Jogforrások	265
a) A Corpus Juris	265
b) Erdély törvénykönyvei	267
c) Egyéb jogforrások	268

d) Kodifikációs törekvések	269
IV. RÉSZ. AZ UTOLSÓ SZÁZ ÉV ALKOTMÁNYTÖRTÉNETE	271
1. Irodalom	271
2. Gazdaságtörténeti vázlat	272
3. Társadalmi fejlődés	277
a) A nagybirtokosok	277
b) A dzsentri	279
c) A polgárság	281
d) Az éretelmiség	283
e) A parasztság	284
f) A munkásság	287
g) A nemzetiségi kérdés	290
4. Az alkotmány fejlődése	293
a) Az alkotmány reformja 1848-ban	293
b) Forradalom és szabadságharc	295
c) Az abszolutizmus	298
d) A kiegyezés	300
e) A dualizmus kora	302
f) Az 1918-19. évi forradalmak és a tanácsköztársaság	304
g) Az ellenforradalom kora (1919-1944)	306
5. Magyarország viszonya Ausztriához és Horvátországhoz	309
a) Közös ügyek	309
b) A magyar-horvát viszony	311
6. Az országgyűlés	313
a) A választójog	313
b) Főrendiház / felsőház	316
c) Pártok	317
7. Igazságszolgáltatás	320
8. Jogforrások	322
a) A jogforrások egymáshoz való viszonya	322
b) Kodifikáció	324

PROLOQUIUM

*Scripturae testimonium memoriae suffragatur,
et futurorum mandat notitiae praesentis temporis actiones.*

*Az írás bizonyossága segít az emlékezésben,
és a jövővel megismerteti a jelen eseményeit.
(XIII. századi arenga)*

Az egyetemi tankönyv vagy jegyzet különös műfaj, és sajátos megítélés alá esik. Vannak, akik lebecsülik e műveket a monográfiákkal vagy a nagyobb lélegzetvételű tudományos cikkekkel szemben – kiváltképp, ha nem mérették meg magukat tankönyv vagy jegyzet íróiként – mondván, a jegyzet és tankönyv nem más, mint a tudományt művelők eredményeinek felhasználásával szerkesztett anyag, mely csekélyebb mértékben tartalmaz saját kutatásból származó tudományos újdonságokat. Kétségtelenül a szerző, aki hallgatói számára az általa előadott disciplina elsajátításához kíván hathatós segítséget nyújtani tankönyv vagy jegyzet közreadásával, tudományterülete minden egyes részlemének nem lehet elmélyült kutatója. Feladata éppen az, hogy összegezzon, és ehhez felhasználja, beépítse a tudós elődök és kortársak a tárgy megismertetésében megkerülhetetlen következtetéseit, megállapításait, hogy a lényegét láttassa, hogy áttekinthető szerkezetben, követhető módon fejtse ki álláspontját, hogy világos fogalmakat használva foglalja rendszerbe a tárgy anyagát.

A tankönyv vagy jegyzet tudományos értékét a szerző felkészültségéből, célt megvalósító következetességéből, módszeréből, elkötelezettségéből, szemléletmódjából kiforrott minőség adja, és teheti időtállóvá, sőt fogalomná, mint például Marton Gézának A római magánjog elemeinek tankönyve címmel megjelentetett munkáját, amit csak úgy emlegettek és emlegetnek ma is az egykori pécsi joghallgatók, hogy a „Marton” vagy a „Marton-könyv”. A tankönyvek és jegyzetek sorsát értékein túl azonban számos körülmény befolyásolja. Nem utolsó sorban a korszakot uraló politikai viszonyok, a szerző pályájának, sorsának alakulása.

Degré Alajos már betöltötte 40. életévét, amikor először az 1949. július 29-i rendkívüli ülési, majd az 1950. szeptember 28-i rendes ülési határozat alapján tanszéki jogú, utólagos változtatással, megbízott előadóként megkezdte a magyar jogtörténet előadását a pécsi jogi karon. Degré egyetemi oktatói tevékenységét különös körülmények formálták. 1939 novemberé-

ben habilitált a Pázmány Péter Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karán „Magyar magán-, per- és büntetőjog története” tárgyából már több jelentős munka szerzőjeként: A Négyeskönyv perjogi anyag (1935), A Négyeskönyv büntetőjogi elvei (1936), Kártérítés az Anjou-kori magánjogban (1938), A Planum tabulare keletkezésével kapcsolatos kérdések (1939), Magyar halászáti jog a középkorban (1939). 1940-ben pályázatot nyújtott be a kolozsvári magyar egyetem jogtörténeti tanszékére, de azt, Eckhart Ferenc javaslatára, Bónis György nyerte el. A kolozsvári katedra ugyan elvesszett Degré számára, 1940 őszétől egészen 1944-ig – igazságügyi miniszteri titkári, majd a szombatosok és ivadékaik származása igazolására vonatkozó ügyek miniszteri biztosi teendőinek ellátása mellett – minden fél-évben valamilyen magánjogi stúdiumot hirdetett a budapesti jogi karon. A hadifogságból hazatérve, Flachbart Ernő javaslatára 1947-ben meghívást kapott a debreceni jogi karra, kinevezése azonban elmaradt a debreceni jogi oktatás szüneteltetése következtében.

Miután Degré Alajost az igazságügyi miniszter 1950. november 20-án kelt határozattal végelbánás alá vonta, vagyis azt követően, hogy elbocsátották a pécsi ítélőtábláról, ahová 1949. január 25-én nyert táblai bírói kinevezést, a jogi kar 1951-től, rendes állományban, tanársegédként foglalkoztatta. A Vas Tibor egyetemi tanár közbenjárására kapott kinevezésről Kauser Lipót dékán 1951. február 7-i tanácsülésén tájékoztatta a kart. A pécsi egyetemi pálya néhány év múlva derékba tört. Degré Alajos tanszékvezető egyetemi adjunktus ellen 1957. március 30-án fegyelmi eljárás indult, hivatkozással arra, hogy „az ellenforradalom idején az egyetemi fegyveres zászlóalj tanácsadója és politikai biztosa volt”. Egyetemi munkaviszonyát 1957. augusztus 31-i hatállyal megszüntették a szolnoki levéltárba történő áthelyezéssel, és eltiltással minden időkre az egyetemi katedrától.

A szűkre szabott pécsi jogi kari működés nagy összefoglaló mű megírására nem adott lehetőséget Degré számára, csak arra, hogy az 1950-51. évi előadásai alapján jegyzetet tegyen közzé. A jegyzet A4-es méretben, sűrű gépírással szerkesztett, rossz minőségű papíron, primitív sokszorosítási eljárással készült, minek okán olykor alig olvashatóan halvány részek tarkítják a némelykor csak egyik oldalán nyomtatott lapokat. A Degré Alajos egykori tanszékén őrzött egyetlen, szabad lapokból álló pél-

dány címlapját az Ereky István 1950-51. évi előadásai nyomán készült jegyzet alig kibetűzhető címloldalának hátlapjára nyomták.

Az 1848: 18. törvénycikkhez, a sajtótörvényhez szervesen kapcsolódó 1848: 19. törvénycikk (A magyar egyemről) 2.§-a deklarálta a tanítás és tanulás szabadságát: „Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egyrészt a tanuló arra nézve, mely tant és melyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehessen, másrészt a rendes tanárokon kívül más jeles egyének is [...] oktathassanak, törvényesen kimondatik”. Kmety Károly A magyar közjog tankönyve (1905) című munkájában ebből kiindulva szögezte le, hogy „a szigorúan tudományos modornak, mely minden agitációtól távol a hideg érvelésre szorítkozik, teljes szabadság adandó”, amihez lakonikus tömörséggel hozzátette: „az államra veszélyes igazság nincs”, továbbá azt is, hogy „a főiskolai tanszabadsággal össze nem férhet a hatósági tankönyvbírálat és tankönyv engedélyezés”. Ezek az elvek 1950-től végképp megdőltek Magyarországon. Degré 1951. június 6-án a kari tanács előtt tartott beszámolójában tudatta, hogy az előző év augusztusában kiadott, közoktatási minisztérium által jóváhagyott tematika szerint haladt előadásaival. Ezek alapján az 1951 nyarán megírt, befejezett jegyzete is nyilván e direktívát követve készült. A megrendelő és az engedélyező a kiépülő pártállam, a pártállam hatósága volt. Az új hatalom új „embertípust” parancsolt. A „szocialista embertípus” kineveléséhez pedig az osztályharc ideológiával átítatott tananyagokra volt szükség. Tudományos munka, tankönyv, jegyzet nem láthatott másként napvilágot, csak akkor, ha a szerző kellő számú hivatkozással és idézettel hirdette a kommunista-szocialista hatalmi berendezkedés felsőbbrendűségét. Ezért a tankönyvek, jegyzetek, kiváltképp azok, melyek a társadalomtudományok köréből születtek, a „szovjet tudományosság” nyomdokain megkerülhetetlenül ideológiai alapvetéssel indultak, és konkludáltak. A felszín alatt viszont legtöbbször megmaradt a tényszerű, tudományos következtetés, a szakmai igényesség.

Degré Alajos jegyzetének túlnyomó részét az 1848 előtti alkotmány- és jogtörténet tárgyalása teszi ki. Megállapításainak zöme mind a mai napig kikezdhetetlenül megállja helyét, így ezek nagy haszonnal járulhatnak hozzá a magyar alkotmány- és jogtörténet első nagy korszakának áttekintő értékeléséhez. Minthogy a munka elkészítéséhez rövid idő állt rendelkezésre, a szerzőnek nem volt módja többszöri korrektúrázásra, alaposabb sti-

lizálásra, ennek ellenére a jegyzet élvezhető és jól követhető. Jelen kiadásban csak az elírások és a nyilvánvalóan értelemzavaró szókihagyások vagy felcserélések esetén történtek javítások.

Degré Alajosnak az 1950-51. tanévben tartott előadásai nyomán publikált jegyzetét tankönyv nem követte, mert nem követhette. Példányai, kevés híján, elenyésztek napjainkra, de a jegyzet híre fennmaradt. Hogy ne csak e híre jusson el ezután az érdeklődőkhöz, ezen a jelen, újabb kiadása kíván változtatni.

Pécs, 2010. július

Béli Gábor

BEVEZETÉS

1. A marxizmus klasszikusai a történelmi tudományokról

A magyar társadalom a szocializmust építi. Új, a közösségi és az egyéni szükségleteknek, valamint a szociális igazságnak megfelelő gazdasági és társadalmi viszonyokat kíván megszervezni. A feudális és kapitalista korból megmaradt jogi intézményeket lassan lebontja, helyükbe a szocialista élet szükségleteinek megfelelő intézményeket szervez. Ilyen körülmények között a jogtörténet csak ócskaságok gyűjteményének tekinthető, melyet a szocialista fejlődés előbb-utóbb el fog vetni? Semmi esetre sem.

Marx egyik levelében azt írja (Marx-Engels a történelmi materializmusról 9 l.). „Az az egyszerű tény, hogy minden későbbi nemzedék az előbbi nemzedéktől szerzett termelőerőket talál készen, melyek neki új termék nyersanyagául szolgálnak, összefüggést teremt az emberek történetében, megteremti az emberiség történetét.” Vagyis az új termelési viszonyok is szükségszerűen összefüggnek a régiekkel, hisz a kiindulásnál a régi rendszer által termelt nyersanyagokat használja fel. A régi ismerete nélkül az új berendezésben sem mozgunk biztosan.

Másutt (A polgárháború Franciaországban) Marx azt írja: „Az új történelmi alkotások szokásos sorsa az, hogy a társadalmi élet régebbi, sőt kiélt formáival tévesztik össze őket, amelyekhez az új intézmények valamelyest hasonlítanak.” Ennek a sok bajt okozható hibának oka a történelmi ismeretek, a múlt belső összefüggései helyes ismeretének hiánya.

Engels már e hiány pótlását követeli. Leszögezi: „A politikai gazdaságtan lényegileg történelmi tudomány” (Anti Dühring II. l.). Egyik levelében pedig ki is fejt: „A mi történetfelfogásunk mindenekelőtt útmutató a tanulmányhoz, nem pedig a konstruálás emeltyűje, mint a hegelizmus. Az egész történelmet újra kell tanulmányoznunk, a különböző társadalmi alakulatok létfeltételeit részleteiben kell megvizsgálnunk, mielőtt a nekik megfelelő politikai, magánjogi, esztétikai, filozófiai, vallásos stb. szemléleti módokat megkísérelnők belőlük levezetni. E téren eddig csak kevés történt.” (Történelmi materializmus 42. l.). Tehát nemcsak szükségesnek tartja a történelem tanulmányozását, de új történelmi kutatásokat is kíván, mert a materializmus figyelembevétel nélkül készült történeti munkák egyszerű felhasználása kielégítő eredményre nem vezethet.

Lenin is szükségesnek tartotta hangsúlyozni (Állam és forradalom III. feje. 5.§), hogy Marx eredményeit „a történelem pontos elemzésével” mutatta ki.

Végül Sztálin is a történelemhez fordul elméleti kérdések megoldása végett (Gerkov: Sztálin és a történettudomány). Dialektikus és történelmi materializmus c. művében határozott és gyakorlati eredményeket vár a történelem tanulmányozásától. „A proletariátus pártjának gyakorlati tevékenységét nem kiváló személyiségek jámbor óhajaira, nem az ész vagy az általános erkölcs követelményeire, és más effélékre, hanem a társadalmi fejlődés törvényszerűségeire és e törvényszerűségek tanulmányozására kell alapítani.” Majd alább „A történettudomány fő feladata a termelés törvényeinek, a termelőerők és termelési viszonyok fejlődési törvényeinek tanulmányozása és felderítése.” Tehát a történettudománynak kell megismernie a fejlődés törvényeit, amelyeket a gyakorlati államberendezésnél felhasználnak.

Történettudományra tehát épp az új gazdasági és társadalmi rend helyes felépítéséhez elengedhetetlenül szükség van. Éspedig nemcsak az irányítónak, vezető helyeken állóknak, hanem mindenkinek, aki az építésben részt vesz. Csak Hitler hirdette, hogy elég egy okos ember, a többi csak engedelmességedjen. A jó bírónak, ügyvédnek, közigazgatási tisztviselőnek, hogy az előtte felmerült ügyeket ne sablonszerűen, hanem a szociális igazságot érvényre juttatva tudja elintézni, nemcsak a tételes jogot és a társadalmi gazdaságtant kell jól ismernie, hanem érzékének kell lennie az iránt is, hogy a gazdasági és társadalmi tényezők, a termelőerők és termelési viszonyok hogyan függnék össze egymással, milyen termelési viszonyok milyen jogi rendezést kívánnak meg, és a jogi rendezés mennyiben hat vissza a termelőerők fejlesztésére vagy visszafejlesztésére. Ezt az érzéket leginkább történelmi tanulmányok útján lehet elsajátítani. Ezért van a jogi tanulmányok közt olyan sok történelmi tantárgy.

2. A jogtörténet fogalma és módszere

A jogi tanulmányok között szereplő történelmi tárgyak közül a miénk a magyar jog történetével foglalkozik. A cím három fogalmat foglal magában. A „magyar” szó nem azt jelenti, hogy csak olyan jogintézményekről lesz szó, amelyek Magyarországon keletkeztek, a régiek elképzelése szerint „magyar agyból pattantak ki”, vagy a „magyar nemzeti szellem” teremtette őket. Ha így volna, két óra alatt a magyar jogtörténettel végezhetnénk.

Jelenti azonban mindazokat a szabályokat, amelyek Magyarországon, esetleg magyar vezetés alatt érvényesültek, akkor is, ha a szabályokat idegenből (római jog, kánonjog, szláv vagy germán jog stb.) vettük át, akkor is, ha szenvedő alanyai, a jog által kötelezett személyek egy része nem is volt magyar.

A jog marxista meghatározás szerint „az osztályuralmat megerősítő, annak rendszere számára kedvező olyan szabályok (római jog: jus est norma agendi) összessége, amelyeket az állam bocsát ki vagy szankcionál, és amelyek állami kényszerre támaszkodnak.” Jog tehát állam nélkül elképzelhetetlen, az államalapítás előtti szokások, konvenciók kötelező erejét a megszokás, nem pedig a kényszer adja. Viszont az állam fennállása alatt érvényesülő, írásba nem foglalt szokásjog jognak minősül, mert megtartását állami eszközökkel lehet kikényszeríteni.

Végül „történelem” a múlt eseményeivel foglalkozó tudomány.

E három fogalom ismeretében könnyen mellőzhetjük a régi, fellengzős, nehezen érthető meghatározásokat. Magyar jogtörténet a Magyarországon érvényesült jog fejlődésének vizsgálatával foglalkozó tudomány, melynek feladata a fejlődés törvényszerűségeit, elsősorban a termelőerők fejlődése és a jog átalakulása közötti kapcsolatot kideríteni.

Marx szerint ugyanis (A német ideológia) „az erkölcs, vallás, matefizika nem tartják meg tovább önállóságuk látszatát. Nincs külön történetük, nincs külön fejlődésük, hanem az anyagi termelésüket is és anyagi érintkezésüket is kifejlesztő emberek ezzel a valóságukkal együtt gondolkozásukat és gondolkozásuk termékeit is megváltoztatják.” Természetesen a jog is ezek közé a „felülpítmény” jellegű gondolkozási termékek közé tartozik, melyek önállóan, a termelőerők fejlődéséből kiszakítva meg nem érthetők, ezért a gazdaság fejlődésével kapcsolatban tárgyalandók. Legfőbb feladatunk a gazdaság és jog kapcsolatainak, kölcsönhatásainak kiderítése.

Természetesen a jogot a gazdasági fejlődés egyszerű vetületének tekinteni, elavult, vulgár materializmus volna. Engels is hangsúlyozza már, hogy végső fokon a termelés a történelem meghatározó mozzanata, tehát a gazdasági feltételek döntők, de szerepet játszanak politikai, hatalmi tényezők, sőt az uralkodó eszmeáramlatok is. Engels példaként a porosz állam megalkulására utal. Végső fokon ez is gazdasági okokból alakult, de hogy a sok apró észak-német állam közül éppen Brandenburgból vált nagyhata-

lom, abban közrejátszott a reformáció (a német lovagrend szekularizációja), a nemzetközi kapcsolatok, Lengyelország gyengülése stb. is. Sztálin pedig kifejezetten is hangsúlyozza (a termelőerők magasabb nivójú fejlettsége esetén, amikor a meglévő termelési viszonyok és hordozóik, az uralkodó osztályok, a további fejlődést akadályozzák) „az új eszmék, új politikai intézmények, új politikai hatalom óriási szerep”-ét, mert ezek vannak hivatva a régi termelési viszonyokat erőszakkal megváltoztatni. Mert „a társadalom anyagi élete, a társadalmi lét fejlődése által megérlelt feladatok alapján keletkeztek, utóbb maguk is visszahatnak a társadalmi létre.” (Dialektikus és történelmi materializmus.)

A magyar jogtörténet-tudomány rendszere céljához igazodik. A múlt század közepén, amikor a magyar jogtörténet, mint tudomány keletkezett, megelégedtek az egyszerű adatgyűjtéssel. A rendi jogintézmények még élő, érvényesülő szabályokat jelentettek, elég volt az egyes intézmények múltjába elmélyedni, adatokat keresni. Ezt a „pozitivist” adatgyűjtést követte Wenczel Gusztáv és Hajnik Imre.

A századfordulón az alább vázolandó naiv közjogi szemlélet vált uralkodóvá, ekkor az újonnan behozott, alig pár évtizedes parlamentáris jogintézményekről próbálták kimutatni, hogy azok „ezer éve” fennállanak, vagy éppen „Ázsiából hoztuk magunkkal.” Ez a főleg Timon Ákos és Király János által művelt intézménytörténet, amely sohasem próbálta a jog egészét átfogni, csak egyes jogintézmények (pl. nádori bíraskodás, zálogbirtok, leánynegyed stb.) fejlődésével foglalkozott, a fejlődést megmerevíteni, a régi jogintézményeket tovább építeni kívánó konzervativizmust támogatta, de hasznos részleteredményeket is produkált. Ma ez használhatatlan módszer, hisz szabadulni igyekszünk az üressé vált formáktól.

Az 1930-ban Eckhart Ferenc vezetésével fellépett „szellemtörténeti” irány abból a helyes megfontolásból indult ki, hogy a jogintézmények alakulása minden időben a társadalom fejlődésétől függött, és ezért a régi jogintézmények csak az illető kor társadalmának gondolkozásmódja alapján érthetők meg. Ez az iskola széleskörű jogösszehasonlításokkal dolgozott, és főfeladatának azt tekintette, hogy bemutassa, milyen hatással voltak a hazai jogfejlődésre az általános európai eszmeáramlatok, és mivé alakult magyar talajon az idegen hatás. Hibája ennek az iskolának is, hogy a jogot valami önálló alakulatnak tekintette.